

Постаті

Роксолана Зорівчак

УДК 80=161.2-051 (410) Морфіл

ВІЛЬЯМ РИЧАРД МОРФІЛ – ПЕРШИЙ УКРАЇНІСТ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Розвідку присвячено діяльності Оксфордського професора Вільяма Ричарда Морфіла (1834–1909). Подано загальну характеристику його наукової діяльності з наголосом на українознавчих інтересах В. Р. Морфіла, його зацікавленнях українською історією, літературою, зокрема творчістю Т. Шевченка. Певну увагу звернено на наукову співпрацю між В. Р. Морфілом і слов'янським світом. Праці науковця, присвячені Україні, дозволяють зробити висновок, що він був першим україністом в англійському науковому світі. Враховуючи мізерні знання про слов'янський світ у добу В. Р. Морфіла у Великобританії, можемо стверджувати його вагомий внесок у поширення знань про українську культуру та про українців як окрему націю в англійському світі.

Ключові слова: дослідження, українська мова, аналіз, Морфіл.

Roksolana Zorivchak. William Richard Morfill, the pioneer of Ukrainian studies in the UK

The article covers the activities of professor William Richard Morfill (1834–1909) who worked at the University of Oxford. The general characteristic of Morfill as a researcher has been presented. The emphasis is laid upon the interest Morfill displayed towards Ukrainian history and literature, the Ukrainian writers, particularly Taras Shevchenko. The academic cooperation between Morfill and Slavonic world is discussed too. On the basis of Morfill's writings the conclusion has been made that the researcher was the first British scholar in the field of Ukrainian Studies. Taking into consideration rather scanty knowledge about Slavs in the United Kingdom in Morfill's epoch the researcher has greatly contributed to disseminating information on Ukrainian culture and Ukrainians as a separate nation.

Key words: research, Ukrainian language, analysis, Morfill.

Статтю присвячено професорові Оксфордського університету Вільяму Ричарду Морфілу – першому україністові Великобританії. Життя та пошукова діяльність цього науковця були тісно пов'язані з Оксфордським університетом, що веде своє літочислення від 1133 р.

Вільям Ричард Морфіл народився 17 листопада 1834 р. в містечку Мейдстоун (графство Кент) у родині скрипаля. Навчався спершу в Мейдстоуні, згодом у сусідньому Тонбріджі, а 1853 р. вступив до Оксфордського університету і, пройшовши з відзнакою всі стадії тодішньої класичної освіти, закінчив його 1857 р. [37].

З дитинства В. Р. Морфіл вирізнявся феноменальною пам'яттю, досконало знав англійську літературу, зокрема поезію. Ще в середній школі в Тонбріджі, коли він уже добре опанував, крім класичних, німецьку і французьку мови, один із учителів подарував здібному юнакові граматику російської мови. Ця подія започаткувала шлях В. Р. Морфіла до славістики. А шлях той виявився нелегким. Правда, в Оксфорді були певні славістичні традиції: ще 1696 р. тут було надруковано першу граматику російської мови, що її написав Г. В. Лудольф; 1844 р. вже йшлося про організацію кафедри славістики. Початок першого курсу лекцій із російської мови та літератури датується 2 листопада 1849 р.

Однак у 1860-і роки, коли Морфіл розпочинав свою наукову діяльність, в Оксфорді, як і в інших наукових осередках Англії, мало цікавилися славістикою.

Адже науковий світ Англії звик спілкуватися зі слов'янським світом (головно, із західними слов'янами) латинською мовою, бо всі вони її знали [40, 2-3]. Учителів славістики Морфіл не мав, знання здобував самотужки, у нього часто не було потрібних підручників, словників. В англomовному світі славістику вважали таким малоцікавим предметом, що Морфілу інколи важко було зібрати навіть нечисленну аудиторію, хоча він був дуже добрим лектором.

Після закінчення університету Морфіл тривалий час працював тьютором в Оріельському коледжі Оксфорда. Водночас наполегливо студіював слов'янські мови, а також угорську, румунську, грузинську. Під час вакацій виїздив до Чехії, Польщі, Росії, України, Румунії, Болгарії, Сербії, Туреччини, Греції. У 1888 р. довго перебував у Тбілісі, у 1891 р. – у Києві, Москві й Петербурзі; 1895 року, крім Москви, Петербурга й Києва, відвідав Львів та Варшаву. Оксфордський університет обрав Морфіла делегатом на Перший з'їзд слов'янських філологів та істориків, що мав відбутися 1904 р. в Петербурзі, але, на жаль, з'їзд не відбувся. Подорожуючи, Морфіл зав'язав близькі контакти зі слов'янським науковим світом. Серед його постійних кореспондентів слід згадати літературознавців О. Веселовського, О. Пипіна, М. Тихонравова, К.і Я. Гроттів, письменників П. Боборикіна, П. Вейнберга, К. Бальмонта. У середині 1860-х років ім'я Морфіла користувалося певною популярністю у слов'ян, зокрема росіян, чехів, сербів, українців. Проте Оксфорд уперше визнав його як науковця-славіста лише в 1870 р., коли він виступив із публічними лекціями на новостворених Ільчестерських курсах, заснованих на кошти, що їх заповів англійський дипломат лорд В.Т. Ільчестер для розвитку славістики в Англії.

Аж 1889 р. В. Р. Морфіла обрали штатним лектором російської мови, а 1900 р. професором і завідувачем новоствореної кафедри слов'янських мов – першої у Великобританії. Це була велика перемога. Науковець виконував свої професорські обов'язки з надзвичайною енергією. Для студентів він був зразком викладача, дослідника, громадського діяча. Морфіл обстоював кожний прогресивний рух і, зокрема, жіночу освіту, а серед оксфордської професури це було нечасте явище. У його домі по неділях завжди збиралося невелике товариство людей, яких цікавила славістика. До постійних гостей належав В. Р. Шедден-Ролстон, знавець слов'янського фольклору. Морфіл брав активну участь в "Англо-російському літературному товаристві" з моменту заснування його в Лондоні в 1893 році, був членом багатьох зарубіжних славістичних організацій, зокрема Чеської, Сербо-лужицької, Словенської Матиць. 1903 року його обрали членом Британської Академії, 1905 р. – членом Чеської Академії, а 1908 р. – почесним доктором філософії Празького університету.

У 1907 році В. Р. Морфіл занедужав, але навіть важка хвороба не могла відірвати його від улюбленої праці. Ще 8 листопада 1909 р. він працював зі студентами у своєму кабінеті, а 9 листопада там же, у кріслі біля ватрана, заснув навіки. Найбільший скарб свій – бібліотеку, класичну (греко-римську) і слов'янську – учений заповів "Коледжу королеви" ("Queen's College"), нині вона зберігається у бібліотеці Тейлорівського інституту в Оксфорді. Як видно навіть із неповного бібліографічного опису фондів В. Р. Морфіла, що його ще в 1980-х рр. надіслав мені працівник цієї бібліотеки Д. Гауелз, українця налічує там понад сто десять позицій [43]. Серед них чимало багатотомних видань, як, наприклад, шість томів "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі" В. Гнатюка [5], два видання тритомної антології "Вік" [1; 2], двотомне видання "Галицько-руських мелодій" [3]. На жаль, згідно із заповітом науковця увесь його епістолярій після смерті був спалений.

В. Р. Морфіл не залишив досліджень, що вирізнялися б особливою новизною філологічного пошуку, але його праці мають велику інформативну й педагогічну

вартість. Учений написав граматики польської (1884), сербської (1887) та болгарської (1897) мов для відомої серії Трібнера “Скорочені граматики”; для серії “Клерендон прес” – граматику російської (1889) та чеської (1899) мов; для серії “Чужі краї і британські колонії” – книжку “Росія” (1880); для серії “Історія нації” – історію Росії (1885) та Польщі (1893). Останні дві книжки багато разів перевидавалися, і в усі прижиттєві видання вчений вносив певні зміни та доповнення. 1902 року вийшла у світ ґрунтовна “Історія Росії від народження Петра Великого до смерті Олександра II” [32]. На основі лекцій, прочитаних на Ільчестерських курсах у 1870, 1873 і 1882 рр., виникла книжка “Світанок європейської літератури. Слов’янська література” [34] – найвагоміша літературознавча праця Морфіла. У книжці подано історію літератури не лише великих слов’янських народів, а й таких нечисленних, як лужицькі серби та інші полабські слов’яни. Науковець захоплювався мужністю цих народів, що зуміли вистояти, як він висловлювався, на “своєму невеликому острівці в тевтонському океані” і не дали своїм мовам зійти з історичної арени [39]. У розділі про українську й білоруську літератури В. Р. Морфіл наводить обширні цитати з реферату М. Драгоманова про українську літературу, заборонену царатом, який він поширив на Літературному конгресі у Парижі 1878 року. Вміщено також чимало матеріалу про думи, легенди та казки. Дуже прикро, що література Київської Русі та “Слово о полку Ігоревім” належать до розділу “Рання російська література”. Однак автор стверджує, що багато дослідників зараховують “Слово о полку Ігоревім” та давньокиївську літературу до української [34, 105]. “Світанок європейської літератури. Слов’янська література” – це друга англійська книжка про літературу слов’янського світу. Першою ж книжкою була праця Тальві, опублікована 1850 р. [41].

Морфілова праця “Слов’янська література” цікава й тим, що в ній учений подає свій власний віршований переклад пісні №38 із першого тому збірки історичних пісень українського народу – “Під нашою слободою росте жито з лободою...”. Це один із ранніх перекладів українського художнього слова англійською мовою. Цю пісню записав О. Потєбня, уперше вона була опублікована у збірці О. Баліної 1863 р. У рецензії на збірку історичних пісень (“Суботній огляд”. – 1875. – 5 червня) невідомий автор також подав переклад цієї пісні, однак не віршований, а прозовий. Переклад Морфіла семантично в основному вірний оригіналові, однак перекладач не зрозумів слова “годі”: рядки “Годі, годі, дівча, жати, Малі снопики в’язати” він переклав “Go on reaping, sweet maiden, Bind up the little sheaves” (досл.: “Продовжуй жати, солодка дівчино, В’язати малі снопи”). У цій народній пісні багато демінутивних форм, для українського тексту це природно. Морфіл як філолог відчував, що в англійському тексті вони не потрібні, бо читачі не сприйматимуть їх. Демінутивну форму “дівчинонько” передано вдало епітетною конструкцією *sweet maiden*.

Уже в 1860-х рр. В. Р. Морфіл опублікував свої переклади поезії О. Пушкіна. У 1896 р. разом із доктором Г. Чарлзом він переклав зі старослов’янської мови “Книгу про тайни Єноха”. Смерть застала його за перекладом старовинних новгородських хронік. Морфіл написав також багато статей і рецензій, він був автором нарисів про слов’янські мови, про історію та літературу Польщі, Росії та Сербії, про творчість О. Пушкіна для ІХ видання “Британської Енциклопедії” (Единбург, 1875 – 1889).

Перш ніж звернутися до україніки В. Р. Морфіла, зазначимо, що на той час, коли вчений розпочав свою діяльність, українська мова, історія і культура не були для англійців абсолютною *terra incognita*. Українсько-англійські зв’язки сягають глибини віків. Між Лондоном і Києвом ще в XI ст. були жваві як на ті часи відносини, однак монголо-татарське лихоліття перервало їх на дуже довгий

період. У XVII ст., коли збройна боротьба українського козацтва проти зазіхань турецької імперії інтенсифікувалася, Англія з неприхованим інтересом стежила за подіями на південному Придніпров'ї. Успіхи Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького привертала особливу увагу англійської громадськості. І тому не дивно, що видатний англійський поет XVII ст. С. Батлер (1612–1680) у своїй поемі “Гудібрас” (пісня друга) із симпатією пише про українських козаків [19, 38]. У XVII ст. Україною цікавляться в Англії не тільки дипломати, а й історики, мандрівники, географи.

1603 р. англійський історик Р. Ноулз (1550 – 1610) публікує книжку “Загальна історія Туреччини”, де подає досить стисло, але загалом правдиву історію виникнення нашого козацтва, а також описує їхні набіги на турецькі землі [24]. У 1687–1700 рр. дипломат і історик П. Ріко (1628-1700) видає свою тритомну працю “Теперішній стан Оттоманської імперії”, де він розповідає про історичні події до 1699 р. Хоч автор не був лінгвістом, у цій праці він подав досить детальну характеристику української мови [38].

В Англії починають перекладати праці про Україну з інших мов. Так, лікар, мандрівник та письменник Е. Браун (1644 – 1705) у 1672 р. публікує власний переклад праць французького письменника П. Шевальє про козаків та їхню боротьбу проти поляків [20]. 1704 року з'являється англійський переклад знаменитої праці французького інженера Г. Боплана “Опис України”, що його здійснили Е. і Дж. Черчілли [13]. У передмові до перекладу читаємо: “Сер де Боплан детально зупиняється на козацькому способі ведення війни. Він до найменших дрібниць показує, як козаки Чорним морем робили набіги на турків і татар, описує Україну, зокрема ріку Бористен, з точністю, яку можна очікувати лише від математика” [13, 576]. Окремим виданням переклад опубліковано в 1725 р. [14]. До нього додано карту України (робота Й. В. Сіла), на якій було позначення Ukraine.

Чимало цікавого про Україну міг знайти англійський читач у праці Дж. Бела (1691–1760) “Подорожі з Санкт-Петербурга до різних частин Азії” [15]. Перебуваючи на службі в російській армії, Дж. Бел під час російсько-турецької війни об'їздив усю Україну, про що й пише у своїй книжці. Він детально описує Київ, Ніжин, Глухів та інші українські міста. Автор із захопленням зазначає: “Україна перевищує більшу частину Європи родючістю землі й розкішними пасовищами. Вона виготовляє величезну кількість різносортного зерна, урожай якого завжди дуже високий, так само як і урожай конопель і льону найкращої якості. І все це досягається затратною незначної праці” [15, 2, 379]. Дж. Бел пише також про Києво-Могилянську Академію, називаючи її “університетом солідної репутації” [15, 2, 377].

Дж. Маршал, інший англійський мандрівець, бував в Україні в 1769–1770 рр. і описав своє перебування у книжці “Мандрівки через Голландію, Фландрію, Німеччину, Данію, Швецію, Лапландію, Росію, Україну і Польщу в роках 1768, 1769, 1770” [28]. Про Україну чимало писав англійський мандрівник Е. Д. Кларк [21]. 1814 р. шотландець С. Кітл публікує “Стислу історію козаків” [23]. 1816 р. в Лондоні опубліковано першу в позаслов'янському світі, як стверджує дослідник Г. Нудьга [9, 119], пісенно-музичну антологію “Російський трубадур, або Збірка українських і інших національних мелодій”, у якій знаходимо і пісню-романс С. Климовського “Іхав козак за Дунай” у досить вільному переспіві Б. Бересфорда [42].

Дж. Борроу увійшов до історії англійської літератури як один із дуже своєрідних письменників-реалістів, котрий зобразив дійсність свого часу так, як її не побачив ніхто з його сучасників. Він зробив також чимало для збагачення англомовної перекладної літератури найкращими зразками художнього слова,

зокрема усної народної творчості різних народів. І зробив це тоді, коли у Великобританії тільки розпочалося зацікавлення усною народною творчістю. Терміна *folklore* ще тоді не існувало, його створив англійський фольклорист Вільям-Джон Томс (1800–1865) та обґрунтував вперше в невеличкій статті в журналі “The Athenaeum” 22 серпня 1846 р. під псевдонімом Амброз Мертон [29]. Перебуваючи в Росії 1835 р., Дж. Борроу видав дві англомовні збірки власних перекладів “Таргум, або Віршовані перекладі з 30 мов і діалектів” [17] і “Талісман” [18]. У цих збірках знаходимо по одній українській пісні: “Ой у полі сніжок порошить” і “Гомін, гомін по діброві”. У лондонському журналі “The Foreign Quarterly Review” (“Іноземний кварталний огляд”) 1841 р. опубліковано обширну рецензію на збірку українських пісень і дум М. Максимовича, видану 1834 р. Невідомий автор використав чимало матеріалу із праці польського літератора М. Грабовського “Про українські пісні” [22], вмістивши тут-таки переклади декількох дум, зокрема “Думи про втечу трьох братів з неволі турецької з Азова”. У 1848 р. Г. Красінський, емігрант із Польщі, опублікував англійською мовою в Лондоні збірку біографічних розповідей “Українські козаки” [26] і драму “Гонта” [25]. 1872 р. В. Р. Шедден-Ролстон опублікував дослідження “Пісні російського народу як зразки слов'янської міфології і російського побуту”, у якому чимало місця відведено українським колядкам, щедрівкам, загадкам.

В останні десятиріччя XIX ст. в Англії посилюється зацікавлення українським фольклором. У солідних журналах з'являються рецензії на найвагоміші українські публікації – збірку чумацьких пісень І. Рудченка (“The Athenaeum” – “Атенеум”. – 1874. – №2444), історичних пісень М. Драгоманова та В. Антоновича (“The Saturday Review” – “Суботній огляд”. – 1875. – 5 червня), українських історичних пісень у французькому перекладі А. Ходзька (“Атенеум”. – 1879. – 10 жовтня). У журналі “Атенеум” у 1873 р. (№2405) М. Драгоманов публікує статтю про фольклористичну діяльність київських учених. Усі ці публікації, без сумніву, стимулювали зацікавлення В. Р. Морфіла Україною.

Оксфордському славістові було важко опанувати українську мову, зокрема, через відсутність потрібних підручників і словників. У цьому багато допомагав йому М. Драгоманов. Із листів М. Драгоманова до М. Бучинського та М. Павлика відомо чимало про літературну співпрацю М. Драгоманова та В. Р. Морфіла, про їхні літературні контакти, які тривали принаймі від 1871 р. до смерті М. Драгоманова (20 червня 1895 р.). Так, уже 4 жовтня 1871 р. М. Драгоманов повідомляв М. Бучинського: “Із Англії од Морфіла, що професор у Оксфорді слов'янських мов, позавчора одержав листа у відповідь на посилку “Записок о Южной Руси” і “Пісень Максимовича”. Морфіл писав мені, що українська мова варта праці вивчити її, але важка” [10, 41]. Із цього ж листа довідуємося, що раніше М. Драгоманов надіслав до Оксфорда збірку казок І. Рудченка. У листі до М. Бучинського 5 лютого 1873 р. М. Драгоманов зауважив: “От сьогодні одержав листа від Морфіла з Оксфорду, котрому я недавно здобув збірник Метлинського. Каже, що занятний збірник, і рад би він стати “усердным адептом малорусского языка”, але не може всього зрозуміти, не має словника, а граматику дістав тільки Левицького” [10, 270].

ГраMATика Й. Левицького (перше видання німецькою мовою у Перемишлі 1834 р.; друге – частково старослов'янською, частково українською у Перемишлі 1850 р.) була для свого часу цікавою працею, але іноземцю було дуже важко вивчати за нею українську мову. Це добре розумів М. Драгоманов і просив М. Бучинського вислати В. Р. Морфілу значно детальнішу граматику М. Осадци, писану по-українському (Львів, три видання: 1862, 1864, 1876). Зі Львова в Оксфорд вислали, крім граматики М. Осадци, львівське видання “Кобзаря” 1867 р. та деякі підручники української мови. Особисто Морфіл

зустрічався з М. Драгомановим у Парижі в липні 1892 р. На третій день після приїзду до столиці Франції 29 липня 1892 р. М. Драгоманов писав до М. Павлика: “У Парижі мене прийняли дуже тепло приятелі, котрі помістили нас у себе (доктор Гольштейн), і другі, котрі відвідали нас: проф. Морфіл, котрий тут случився з Оксфорду...” [11, 63].

Власне українознавчих досліджень В. Р. Морфіл написав небагато: це лише розділ про українську і білоруську літератури у книжці “Слов’янська література”, дві статті про Т. Шевченка та відгук на антологію “Вік”. Але у своїх численних працях про Росію, Польщу, у своїх лекціях і статтях, в енциклопедичних нарисах він багато уваги присвятив Україні, її мові, історії, художньому слову, її географії, населенню, містам, культурним установам. Учений був обізнаний із дуже численною українознавчою літературою різними мовами. З роками його знання про Україну і симпатії до неї зростали.

Захоплюючись лексичним багатством української мови, Морфіл у праці “Слов’янська література” називав її “цілою копальнею для філолога” [34, 101-102]. Про важливість вивчення української мови переконливо говорив учений у своїй габілітаційній лекції в Оксфордському університеті 25 січня 1890 р. Він беззастережно визнавав за українською мовою статус самостійної мовної системи, посилаючись на праці Ф. Міклошича, А. Будиловича, А. Шлейхера, П. Й. Шафарика, В. Ягича та ін. [33].

Найповнішу характеристику української мови з боку фонетичного, морфологічного й синтаксичного науковець подав у нарисі “Слов’янські мови” у 22 томі ІХ видання “Британської Енциклопедії” (1887). У восьмому виданні цієї енциклопедії (1853 – 1860) не було відомостей ні про українську мову, ні про українську літературу. Отже, Морфілу належить заслуга впровадження українознавчих матеріалів до найсерйознішого енциклопедичного видання Великобританії. У згаданому нарисі оксфордський славист дає територіальну характеристику української мови, підкреслює корисність “Етнографічної карти українського населення в Галичині, північно-східній Угорщині і Буковині”, що була опублікована у другому томі “Славянського збірника” (СПб, 1877) як додаток до праці Я. Головацького “Карпатская Русь”. Характеризуючи українські словники, учений згадує двотомний німецько-український словник О. Партицького (Львів, 1867), лексикографічні праці І. Верхратського (Львів, 1877) і Ф. Піскунова (Одеса, 1873 [12]; Київ, 1882). Та найвищу оцінку він дає українсько-німецькому словнику Є. Желехівського й С. Недільського [8]. Це був перший двомовний перекладний словник з українською мовою як вхідною. Пізніше високу оцінку дав йому англійський літератор Р.-Н. Бейн, який у передмові до перекладеної ним збірки українських народних казок 1894 р. назвав цей словник “досконалим лексиконом”.

У ІХ виданні “Британської Енциклопедії” до окремих нарисів бібліографія не подавалася, однак в самому нарисі Морфіл зумів згадати чимало українознавчих праць, включаючи й маловідомі, як, наприклад, “Ужинок рідного поля” М. Гатцука (Москва, 1857) – збірник 150 пісень і 520 прислів’їв. Вказуючи на найважливіші диференційні властивості української мови, автор виокремлює чергування *i - й, у - в* як джерело милозвучності мови. Досить докладно характеризує учений морфологічні особливості української мови, підкреслюючи своєрідність неозначеної форми дієслова, що може вживатися в демінутивній формі (*статоньки, їстоньки* і т. д.), зупиняється він також на акцентологічних своєрідностях української мови, що має динамічний, різномісний наголос.

В. Р. Морфіл захоплювався українською усною народною творчістю. І в габілітаційній лекції 1890 р., і в книжках про Росію та слов’янську літературу

він цитує слова німецького поета та перекладача Ф. Боденштедта, який у передмові до збірки власних перекладів українських пісень і дум ("Поетична Україна", 1845, [16]) писав: "Ні в одній країні дерево народної поезії не дало таких пишних плодів, ніде дух народу не виявився так могутньо й правдиво, як серед українців! Яка чарівна мелодія суму, які глибокі людські почуття у піснях, що їх козак співає на чужині! Якої ніжності і мужньої сили сповнені його любовні пісні... Українець живе у найближчому єднанні з природою, і від неї черпає ті чудові образи, що їх знаходимо в його піснях. Упаде козак на полі бою – орли, його браття, летять до нього і не покидають воїна, що вмирає; коли ж очі його вже закриються навіки, зозуля сумно кує з розквітлої калини; козак переслідує ворога, наче птах свою здобич у повітрі. Вслухаючись у завивання вітру, у шепіт хвиль, в іржання свого коня, у стукіт його копит, він вгадує майбуття" [36, 529].

Найповнішу характеристику українського художнього слова, усного і писемного, Морфіл подає у згаданій книжці про слов'янську літературу 1883 р. та в нарисі "Література Росії" у XXI томі IX видання "Британської Енциклопедії". Автор стисло характеризує розвиток української літератури, зупиняючись детальніше на "Пересопницькому Євангелії". Пишучи про фольклор, називає усі найголовніші фольклорні збірки і аналізує детально збірку історичних пісень В. Антоновича й М. Драгоманова (Київ, 1874–1875 [7]) та збірку "Політичні пісні українського народу 18–19 ст." М. Драгоманова (Женева, 1883).

Про творчість Т. Шевченка Морфіл писав у багатьох своїх працях. Але він не був першим, хто звернувся до нашого поета в Англії. 5 травня 1877 р. в журналі "All the Year Round" ("Цілий рік"), що його видавав син Ч. Діккенса – Ч. Діккенс Молодший, було надруковано статтю про Т. Шевченка невідомого автора, побудовану на матеріалі критично-біографічного нарису французького дослідника і перекладача Е. А. Дюрана (1876).

Перша стаття В. Р. Морфіла, частково присвячена Т. Шевченкові, – це "Селянські поети Росії" [35]. У ній, крім Шевченкової творчості та біографії, розглядаються також творчість та біографія М. Ломоносова і О. Кольцова. Щодо шевченкознавчих матеріалів, то це, по суті, відгук на празьке видання "Кобзаря" 1876 р. Докладно переповідаючи життєпис Т. Шевченка, автор надто мало уваги звертає на його творчість, хоча подає уперше прозовий переклад перших восьми рядків "Заповіту". Майже те саме, що у статті "Селянські поети Росії", науковець пише про Т. Шевченка й у монографії "Росія" 1880 р. У квітні 1886 р. Морфіл публікує статтю "Козацький поет", повністю присвячену Т. Шевченку [30]. Стаття значно глибша, ніж попередня, у ній подано докладнішу характеристику творчості Т. Шевченка як національного поета України і борця проти кріпацтва. У статті містяться також прозові переклади поезій Т. Шевченка: крім перших восьми рядків "Заповіту", є "Садок вишневий коло хати", "Ой три шляхи широкії", "Ой одна я, одна" (перших вісім рядків). Автор пише, що твори Т. Шевченка дуже важко перекладати англійською мовою і проводить певну паралель між Т. Шевченком і Р. Бернсом.

У січні 1903 р. Морфіл подає в "Атенеум" рецензію на антологію "Вік" [31]. Ця рецензія була опублікована без підпису, але і стиль її, і повторення окремих абзаців з інших праць ученого (зокрема, щодо територіальної характеристики української мови, щодо відвідин України Т. Шевченком у 1859 р. тощо), безперечно, вказують, хто був її автором. Тритомна антологія "Вік" була видатним явищем українського літературного процесу. Назву зумовлено тим, що в антології вміщено твори, написані протягом сторіччя 1798–1898. Рік 1798 обрано початковим тому, що саме тоді було надруковано в Петербурзі перші три пісні поеми "Енеїда". Перший том антології охоплював поезію і

репрезентував 50 поетів. Крім оригінальних поезій, були тут і перекладні: окремі поезії циклу “Гебрійські мелодії” Дж. Г. Байрона у перекладах М. Костомарова і М. Старицького та поезія Р. Бернса “My heart’s in the Highlands”, перекладена В. Щуратом. Другий том містив прозу від Г. Квітки-Основ’яненка до 1880-х рр. (14 письменників). Третій том – це українська проза з 1880-х рр. до 1898 р. (21 письменник). Антологія була видана двічі, у 1900 і 1902 рр. Погодьмося, що написати рецензію в повному розумінні цього слова на таке видання може тільки добрий знавець цієї літератури. В. Р. Морфіл аж таким знавцем української літератури не міг бути. Отже, слово *рецензія* уживаємо досить умовно. Усе ж Морфілова стаття в “Атенеум” була цікава й корисна для англійських читачів, що звикли обмежувати літературну Україну тільки народною творчістю та народним співцем Т. Шевченком. Тут було подано цілу низку імен і напрямків, велике розмаїття творів. Морфіл згадував у рецензії про творчість І. Котляревського, П. Куліша, О. Стороженка, Марка Вовчка, С. Руданського, А. Кримського, І. Франка та ін.

Матеріали про Т. Шевченка тут переважно ті самі, що й у статті “Козацький поет”, але вміщено віршовий переклад чотирьох рядків із “Подражання 11 псалму” — “Возвеличу малих отих рабов німих!” та вже віршований переклад перших восьми рядків “Заповіту” :

When I die the steppe around me
Shall enfold my grave;
Lay me in my own loved Ukraine,
That is all I crave.

Let me see the Dnieper rushing
Where broad grasses wave
Let his beetling banks be near me
Let me hear him rave.

Переклад не дуже поетичний, але філологічно точний. Більшого від В. Р. Морфіла годі вимагати: він не був віртуозом перекладу. Зазначимо, що перший віршований переклад “Заповіту” належить Ф. П. Марчанту, англійському перекладачеві, який на основі російського “Кобзаря” М. Гербеля опублікував компетентну статтю про Т. Шевченка в “Записках Англо-російського літературного товариства” [27] і вмістив власні переклади декількох Шевченкових поезій, серед них і перших восьми рядків “Заповіту”. Але Морфілів переклад кращий.

В архіві В. Р. Морфіла, що зберігається у Тейлорівському інституті, є ще один переклад із Т. Шевченка – поезії “І день іде, і ніч іде”. Цей переклад залишився в рукопису. Хто знає, можливо, мав він бути використаний у якійсь іншій праці Морфіла про Т. Шевченка?.. Треба визнати, що Морфіл, за всієї його шаноби до нашого поета, за всієї симпатії до нього як борця проти кріпацтва був далекий від розуміння Т. Шевченка як класика світової поезії. Він недооцінював поему “Гайдамаки”, вважаючи її “надто кривавою”, не міг зрозуміти, що народний співець селянських мас Т. Шевченко підніс українську літературу на світовий рівень. Та в цьому тільки частковому розумінні творчості Т. Шевченка – не так вина, як біда Морфіла. Адже і стан наукового шевченкознавства на той час був не сьогоднішній. В основному Морфіл давав правильну оцінку історичним подіям. Однак інколи він підпадав під вплив чужих Україні ідей, зокрема, не усвідомлював реакційних тенденцій роману Г. Сенкевича “Вогнем і мечем”, не зрозумів суті Коліївщини як народно-визвольного антифеодального повстання. Траплялися у працях Морфіла і фактичні помилки. Пишучи про Т. Шевченка, він зазначив, що поет був на засланні в Сибіру; Юрія Кульчицького, героя Відня 1683 р., вважав поляком (насправді Ю. Кульчицький був українцем). Помілявся Морфіл і щодо справжнього імені Марка Вовчка, називаючи письменницю Євгенією Маркович та ін.

Попри ці окремі огріхи, В. Р. Морфіл надзвичайно багато зробив для популяризації відомостей про Україну, про українське художнє слово в англomовному світі. І, безперечно, заслужив на те, щоб вважати його першим українцем британського наукового світу.

Перша вичерпна інформація про В. Р. Морфіла як українця датується 1938 роком, коли Український науковий інститут видав 15-й том Повного видання творів Т. Шевченка – “Шевченко в чужих мовах”. У томі було вміщено статтю “Шевченко в англійській мові” В. Дубицького та Р. Смаль-Стоцького [4]. Тоді наступила довга перерва, а наступну статтю опублікував “Всесвіт” у листопаді 1984 р. [6].

Вивчаючи десятиліттями українсько-англійські літературні зв'язки, я якось “зжилася” з особистістю В. Р. Морфіла, з його книжками і статтями. Не вірилося, що зможу колись попрацювати в його бібліотеці, пройтися вулицями Оксфорда. Але те, що й не мріялося, стало дійсністю. Напередодні IV Міжнародного конгресу радянських і східноєвропейських студій, що відбувався в Герроугіті 21–26 липня 1990 р., мені поталанило протягом тижня побути в Оксфорді. Найбільше працювала я з матеріалами В. Р. Морфіла. На полях багатьох українських книжок натрапляла на його записи, було це і хвилююче, і надзвичайно цікаво. Попросила я доктора Гауелза допомогти мені розшукати могилу Морфіла. По дорозі на цвинтар купила букет розкішних квітів, чим вельми здивувала прагматичного доктора Гауелза. Адже в англійців немає традиції носити квіти на могили. І ось старовинний цвинтар, де вже давно немає нових поховань. Довкруги повний порядок, але ніде ні однієї квітки... Довго стояла я біля могили науковця, що полюбив і мову, і пісню, і художнє слово мого народу. Вклонялася його світлій пам'яті, вклонялася його могилі, низько вклонялася... Бо була то могила не чужинця, а когось рідного й близького.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вік* (1798-1898): У 3 т. Українська поезія від Котляревського до останніх часів. Українська проза від Квітки до 80-х років ХХ в. Українська проза з 80-х років ХІХ віку до останніх часів. – Вид. 2. – К., 1902.
2. *Вік* (1798-1898): У 3 т. Українська поезія від Котляревського до останніх часів. Українська проза від Квітки до 80-х років ХІХ в. Українська проза з 80-х років ХІХ віку до останніх часів. – К., 1900.
3. *Галицько-руські народні мелодії*: У 2 ч. / Збір. Й. Роздольський; ред. С. Людкевич. – Львів, 1908.
4. *Дубицький В., Смаль-Стоцький Р.* Шевченко в англійській мові // *Повне збір. тв. Тараса Шевченка.* – Варшава; Львів: Український науковий інститут, 1938. – Т. ХV. – С. 9-65.
5. *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*: У 6 т. / Укл. В. Гнатюк // *Етнографічний збірник.* – Львів, 1897–1911. – Т. 1–6.
6. *Зорівчак Р. П.* Українознавчі інтереси В. Р. Морфіла // *Всесвіт.* – 1984. – № 11. – С. 161-165.
7. *Историческія пѣсни малорусскаго народа* : Сь объясненіями В. Антоновича и М. Драгоманова / Сост. Антонович В. Б. – Киевъ, 1874. – Т. 1. – 336 с.
8. *Малоруско-німецкий словарь* / Улож. Е. Желехівський, С. Недільський. – Львів: З друкарні Тов. ім. Шевченка, 1883–1886.
9. *Нудьга Г.* Дорогами культурних взаємин // *Жовтень.* – 1975. – № 6. – С. 119-127.
10. *Переписка* Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським 1871–1877: Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1910. – Т. 13. – ХІІІ, 353 с.
11. *Переписка* Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895): У 8 т. – Чернівці, 1911. – Т. 7. – VІІІ, 343 с.
12. *Піскунов Ф.* Словниці української мови. – Одеса, 1873. – 152 с.
13. *Beauplan G.* A description of Ukraine, with the customs, manner of living, and of managing the wars of those people / Transl. by A. & J. Churchill // *Beauplan G.* A collection of voyages and travels : in 4 vols. – London, 1704. – Vol. 1. – P. 571-610.
14. *Beauplan G.* A description of Ukraine, with the customs, manner of living, and of managing the wars of those people / Transl. by A. & J. Churchill. – London: H. Linton & J. Osborn, 1725. – 37 p.
15. *Bell J.* Travels from St. Petersburg in Russia to diverse parts of Asia: in 2 vols. – Glasgow: Print. By R. & A. Foulis, 1763.
16. *Bodenstedt F.* Die poetische Ukraine / Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Ins Dt. Übertr. von... – Stuttgart u. Tübingen, 1845. – ХІІІ, 138 s.
17. *Borrow G.* (comp. & transl). Targum, or metrical translations from 30 languages and dialects. – St. Petersburg: Print. by Schulz & Beneze, 1835. – VІІІ, 106 p.

18. *Borrow G.* (comp. & transl.). *The Talisman: From the Russian of A. Pushkin. With other pieces.* – St. Petersburg: Print. by Schulz & Beneze, 1835. – 14 p.
19. *Butler S.* *Hudibras.* – Parts I a. II and selected other writings / ed. by J. Wilders and H. de Quehem. – Oxford: Clarendon press, 1973. – XVII, 316 p.
20. *Chevalier P.* *A discourse of the original country, manners, government and religion of the Cossacks with another of the Precopin Tartars and the History of the wars of the Cossacks against Poland /* Transl. by E. Brown. – London: Wolard Kemp, 1672. – VI, 195 p.
21. *Clarke E. D.* *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa: In 2 vols.* – London: Cadel & Davies, 1812.
22. *Grabowski M.* *O pieśniach ukraińskich; Z powodu wydanego pierwszego tomu zbioru gminnych pieśni ukraińskich, przez Pana Maxymowicza, w Moskwie, 1834 roku // Literatura i krytyka; Pisma M. Grabowskiego.* – Wilno, 1837. – Cz. 2.
23. *Kittle S.* *A concise history of the Cossacks.* – Edinburgh: Oliver and Boyd, 1814. – 12 p.
24. *Knolles R.* *General historie of the Turkes.* – London, 1603. – 1152+42 p.
25. *Kraśiński H.* *Gonta: A historical drama in five acts.* – London, 1848. – 116 p.
26. *Kraśiński H.* *The Cossacks of the Ukraine, comprising biographical notices of the most celebrated Cossack chiefs.* – London, 1848. – 344 p.
27. *Marchant F. P.* *An appreciation with translations from Shevchenko's Little or Malo-Russian poetry // The Anglo-Russian Literary Society Proceedings.* – 1897. – No. 18. – P. 5-21.
28. *Marshall J.* *Travels through Holland, Flanders, Germany, Denmark, Sweden, Lapland, Russia, the Ukraine and Poland in the years 1768, 1769 and 1770: in 3 vols.* – London, 1772.
29. *Merton Ambrose (Thoms W. J.).* *Folk-lore // The Athenaeum.* – 1846. – P. 862-863.
30. *Morfill W. R.* *A Cossack poet // The Macmillan's Mag.* – 1886. – Vol. 318. – №. 4. – P. 458-464.
31. *Morfill W. R.* [Review of 'Vik': the Century, a collection of Malo-Russian poetry and prose published from 1798 to 1898, 3 vols. – Kiev: Peter Barski] // *The Athenaeum.* – 1903. – №. 3924, Jan. 10. – P. 43-44.
32. *Morfill W. R.* *A history of Russia from the birth of Peter the Great to the death of Alexander II.* – London: Methuen & Co, 1902. – VIII. – 486 p.
33. *Morfill W. R.* *An essay on the importance of the study of the Slavonic languages, being the inaugural lecture delivered before the University of Oxford January 25, 1890.* – London: H. Frowde, 1890. – 33 p.
34. *Morfill W. R.* *The dawn of European literature. The Slavonic literature.* – London: Christian Knowledge Soc., 1883. – VIII. – 264 p.
35. *Morfill W. R.* *The peasant-poets of Russia // The Westminster Rev.* – 1880. – Vol. 58, July. – P. 63-93.
36. *Morfill W. R.* *The Russian language and its dialects // Transactions of the Philological Society.* – 1875 / 1876. – P. 503-553.
37. *Murray J. A. H.* *William Richard Morfill 1834-1909 // Proceedings of the British Academy, IV.* – 1909-10. – P. 368-374.
38. *Ricaud P.* *The present state of the Ottoman Empire : in 3 vols.* – London: John Starkey & Henry Brome, 1687–1700.
39. *Stone G.* *Morfill and the Sorbs // Oxford Slavonic Papers. New series.* – 1971. – P. 125-131.
40. *Stone G.* *Slavonic studies at Oxford: a brief history.* – P. 1-33. // http://www.mod-langs.ox.ac.uk/files/docs/russian/slavonic_studies.pdf
41. *Talvj.* *Historical view of the languages and literature of the Slavic nations with a sketch of their popular poetry.* – New York, 1850. – 434 p.
42. *The Russian* troubadour, or *A collection of Ukrainian and other national melodies together with the words of each respective air translated into English verse by the author of the German Erato, interspersed with several favourite Russian songs.* – London: Print. for the translator, 1816. – 40 p.
43. *Ukrainian* books and journals in the library of W. R. Morfill / Compl. by D. Howells. – 1984. – Sept. – P. 1–7. The private archive of R. P. Zorivchak.

Отримано 6 серпня 2015 р.

М. Львів